

اشاره به چند همانندی، میان

سبک‌شناسی دکتر محمود فتوحی

و سبک‌شناسی پاول سیمپسون*

علی کیانی فلاورجانی**

در مقایسه‌ای که میان دو کتاب سبک‌شناسی از دکتر محمود فتوحی و پروفسور پاول سیمپسون صورت گرفت، همانندی‌هایی به چشم آمد؛ بنیاد نظری کتاب دکتر فتوحی، بر اساس کتاب سبک‌شناسی سیمپسون است و برخی از مطالب کتاب سبک‌شناسی (۱۳۹۱)، بدون هیچ ارجاع و استنادی، عیناً ترجمه و برگردان همان مطالب کتاب سیمپسون است، در ترجمه برخی عبارات و نظرات نیز نارسایی‌هایی وجود دارد؛ در این نوشته، در سه بخش به برخی از همانندی‌های عمده، تنها اشاره‌ای گذرا شده و بررسی‌های بیشتر به خوانندگان واگذار شده است:

- همانندی در بنیاد نظری

- همانندی در مطالب

- نارسایی‌های ترجمه

همانندی در بنیاد نظری:

سیمپسون در کتاب سبک‌شناسی خود (ص ۵) چنین نوشته است:

"Language [in its broadest conceptualization] is not a disorganised mass of sounds and symbols, but is instead an intricate web of levels, layers and links. Thus, any utterance or piece of text is organised through several *distinct levels of language*".

در چند سطر اول فصل هفتم از کتاب سبک‌شناسی، فصلی که مؤلف - به گفته خود - به مطرح کردن نظریه سبک‌شناسی لایه‌ای خود اختصاص داده است، چنین آمده است:

«زبان توده‌ای از آواها و نشانه‌های درهم و برهم و بی نظم نیست؛ بلکه شبکه‌ای است نظام‌مند و در هم بافته از لایه‌ها و پیوندها. بنابراین، هرپاره گفتار یا هر تکه از یک متن از خلال همکاری و پیوستگی چندین سطح متمایز زبانی، سازماندهی می‌شود» (فتوحی، ۱۳۹۱: ۲۳۷).

که آشکارا ترجمه عبارات سیمپسون است و پس از این ترجمه، ارجاعی هم موجود نیست. سیمپسون (همانجا) سپس برای ورود به بحث، زیر عنوان «سبک‌شناسی و سطوح زبان» (STYLISTICS AND LEVELS OF LANGUAGE)،

اشاره به چند همانندی، میان سبک‌شناسی دکتر محمود فتوحی و سبک‌شناسی پاول سیمپسون

*سبک‌شناسی: نظریه‌ها، رویکردها و روش‌ها
*دکتر محمود فتوحی
*چاپ اول، ۱۳۹۱، تهران: سخن

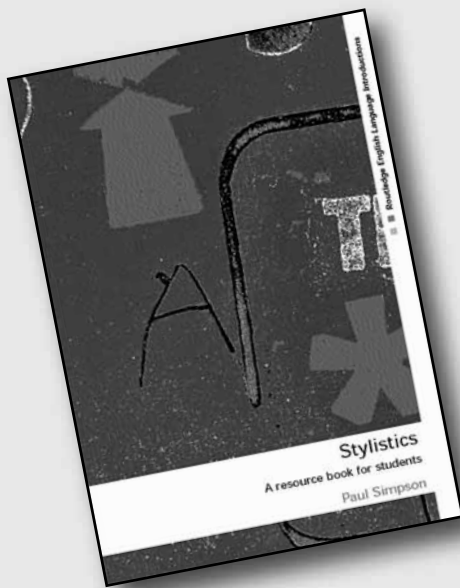
جدول زیر را آورده است:

معادل آنها در علم زبان‌شناسی	سطوح [لایه‌های] زبان
phonology; phonetics واحدشناسی، آواشناسی	The <i>sound</i> of spoken language; the way words are pronounced
Graphology نوشتارشناسی [ظاهر نوشتار]	The patterns of <i>written</i> language; the shape of language on the page.
Morphology واژه‌شناسی [صرف]	The way words are constructed; words and their constituent structures.
syntax; grammar جمله‌شناسی [نحو/دستور]	The way words combine with other words to form phrases and sentences.
lexical analysis; lexicology واژگان‌شناسی، تحلیل واژگانی [واژگان ویژه یک نفر/اثر]	The words we use; the vocabulary of a language.
Semantics معناشناسی	The <i>meaning</i> of words and sentences.
pragmatics; discourse analysis کاربردشناسی، تحلیل گفتمان	The way words and sentences are used in everyday situations; the meaning of language in context.

چنان که مشاهده می‌شود در یک ستون، لایه‌های زبان، و در ستون دیگر معادل‌های آنها در رشته زبان‌شناسی آمده است؛ پس از آوردن این جدول، سیمپسون نوشته است: می‌توان این سطوح اصلی زبان را در نظر داشت و بر اساس آن متن را تحلیل سبکی کرد که در این صورت به تحلیلی منظم و دقیق دست می‌یازیم. سیمپسون برای آنکه خود نیز نمونه‌ای از این شیوه سبک‌شناسی به دست داده باشد، شعری را با توجه به این سطوح زبان، بررسی کرده و آنگاه شاخصه‌های سبکی آن را بیرون کشیده است (Simpson, 2004: 53-59).

در کتاب سبک‌شناسی (۱۳۹۱) چنین آمده است:

«سطوح و واحدهای تحلیل در زبان که می‌تواند یک بررسی سبک‌شناسانه را سازمان‌دهی کند عبارتند از: لایه آوایی، لایه واژگانی، لایه

* **Stylistics: A resource book for students**
* **Paul Simpson**
* **2004, Routledge**

نحوی، لایه معنی‌شناسیک، لایه کاربردشناسیک؛ دانش زبان‌شناسی هر یک از این لایه‌ها را با روش‌ها و ابزارهای ویژه‌ای بررسی می‌کند: تحلیل آوایی؛ عبارت است از بررسی آواهای زبان...

تحلیل واژگانی؛ بررسی کوچک‌ترین واحدهای معنادار زبان، ساختمان واژه و شیوه ساخت واژه‌ها
تحلیل نحوی؛ بررسی ساختمان جمله‌ها... شیوه‌های ترکیب واژه‌ها در عبارت‌ها و جمله‌ها
تحلیل معنی‌شناختی؛ معنی‌شناسی درباره جمله و ارزش صدق معنای آن بحث می‌کند.
تحلیل کاربردشناسی؛ ... معنای سخن را در موقعیت و بافتی که به کار برده شده بررسی می‌کند» (فتوحی، ۱۳۹۱: ۲۳۷-۲۳۸).

شباهت عبارات برای کسی که با زبان انگلیسی حتی آشنایی کمی دارد آشکار می‌شود. البته باید گفت که نوشته‌های سیمپسون هم به‌درستی و کامل ترجمه و ارائه نشده است؛ در کتاب سیمپسون، هفت سطح از زبان، به‌گونه‌ای دقیق مشخص شده است (Simpson, 2004: 5)، اما در کتاب فتوحی، این سطوح، به پنج لایه تقلیل یافته یا در پنج لایه به هم آمیخته شده‌اند (فتوحی، ۱۳۹۱: ۲۳۸). نوشتارشناسی/نویسه‌شناسی - که سیمپسون آن را به‌عنوان یکی از سطوح یا لایه‌های زبان آورده است - در کتاب فتوحی، زیر عنوان «تحلیل آوایی» آمده است (همان: همانجا)؛ باید گفت که مبحث نوشتارشناسی، چنانکه سیمپسون بحث کرده (Simpson, 2004: 183)، گسترده‌تر است و نمی‌توان آن را محدود به مباحث آوایی‌اش کرد. همچنین واژه‌شناسی (Morphology) و تحلیل واژگانی (lexical analysis) - که در نگاه دقیق، با هم متفاوت هستند و سیمپسون نیز آنها را در دو سطح زبانی مجزا آورده است - در کتاب سبک‌شناسی دکتر فتوحی به هم آمیخته شده است.

در کتاب سبک‌شناسی فتوحی، در ادامه همان مطالب، برای انطباق نظریه سبک‌شناسی جدید بر زبان و ادب فارسی به جای دو لایه «معنی‌شناسی» و «کاربردشناسی» دو لایه دیگر مطرح شده است:

«گرچه بنیاد الگوی سبک‌شناسی لایه‌های خود را بر پنج لایه زبان نهاده‌ایم ولی برای مقاصد سبک‌شناسی ادبی به‌جای دو لایه معنی‌شناسی و کاربردشناسی، لایه بلاغی و لایه ایدئولوژیک را آورده‌ایم» (فتوحی، ۱۳۹۱: ۲۳۹).

در اینجا این سؤال پیش می‌آید که چرا این دو لایه نیز از همان ابتدا مطرح نشدند؟ و اینکه اساس، چه چیزی بوده است که اینک بر آن اساس، نام دو لایه تغییر می‌کند؟

بر اساس همانندی‌های بالا، می‌توان گفت که در کتاب آقای فتوحی، رویکرد و روش جدیدی برای سبک‌شناسی ارائه نشده و بحث‌های اصلی کتاب و روشی که برای سبک‌شناسی مطرح شده، بیشتر از کتاب سیمپسون، بدون ذکر مأخذ ترجمه شده است. اما باید در نظر داشت که این روش جدید سبک‌شناسی برای تحلیل سبک‌شناختی متون ادبی فارسی، به‌خوبی به کار گرفته شده است. در واقع، در این کتاب، نقش مؤلف را به‌عنوان یک «مترجم - منتقد» می‌توان پذیرفت، مترجم - منتقدی که با توجه به دانشی که در زمینه زبان و ادب فارسی دارد، انطباق خوبی انجام داده است.

مؤلف سبک‌شناسی (۱۳۹۱)، شاید ناخواسته و ناخودآگاه در جریانی که خود در مقدمه «مجموعه مقالات نخستین همایش ملی نظریه و نقد ادبی در ایران» با عنوان «ترجمه نظریه و نقد ادبی» از آن یاد کرده (فتوحی، ۱۳۹۰، ۱۱-۱۲)، وارد شده است؛ او در مقدمه این مجموعه مقالات،

از آسیب‌های این جریان سخن گفته است: «نقد ادبی ایران و به‌ویژه نظریه‌های ادبی، هم از نظر اصطلاحات و زبان و هم از حیث نوع نگاه و شواهد و مثال‌ها، بسیار تابع و تحت تأثیر ترجمه است؛ دانش‌آموختگان زبان و ادبیات انگلیسی، فرانسه [=فرانسوی]... بخشی از هم خود را مصروف ترجمه نظریه‌های نقد ادبی می‌کنند؛ آرای نظری و نقادی‌های این گروه بیشتر متکی به ترجمه است و کمتر با ادبیات فارسی پیوند می‌خورد» (همان: ۱۱). البته به‌راستی که مؤلف، پیوند کمابیش خوبی میان نظرات و روش ترجمه‌شده و ادب فارسی برقرار کرده است، و این به معنای یک انطباق موفق است، اما جای شگفتی اینجاست که مؤلف اصرار دارد این نظریه با روش را از خود بداند!!! در کتاب ایشان چنین آمده است: «این روش را از آن رو که سبک را در پنج لایهٔ اولی وازگانی، نحوی، بلاغی و ایدئولوژیک بررسی می‌کند سبک‌شناسی لایه‌ای نامیده‌ام» (فتوحی، ۱۳۹۱: ۲۸).

جای آن بود که مؤلف در فصل ابتدایی، کتاب سیمپسون را معرفی می‌کرد و روش «سبک‌شناسی بر پایهٔ سطوح/لایه‌های زبان» را که سیمپسون در کتاب خود به گونه‌ای منسجم بسط داده، مطرح می‌ساخت و آنگاه به استفاده از این روش در ادبیات فارسی می‌پرداخت. البته استفاده از علم زبان‌شناسی در سبک‌شناسی ادبی، که سیمپسون و دیگران مطرح کرده‌اند، مخالفانی هم داشته است؛ در کتاب مورد بحث، برای تکیه بر نقش زبان‌شناسی در سبک‌شناسی، تعریف وردنک^۲ از سبک‌شناسی آمده است (فتوحی، ۱۳۹۱: ۹۲)، در حالی که بعدتر بر همین تعریف نیز ایراداتی وارد شده است^۳ (Gugin, 2007: 129 & Stubbs, 2004: 128). پس به‌طور کلی برای به‌کار گرفتن چنین رویکردهایی در ادب فارسی، باید محتاط‌تر بود.

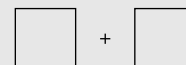
همانندی در مطالب:

سیمپسون (ص ۵۹-۶۲) در زیر عنوان «انواع جمله» سه نوع جمله را آورده است و پس از توضیح دربارهٔ هر نوع، برای اینکه خواننده مطلب را بهتر دریابد، یک شکل هم آورده است:

۱) جمله ساده:

۲) جمله ترکیبی:

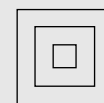

۳) جمله پیچیده: که خود دو نوع است:

- جمله‌های به هم وابسته

- جمله‌های در هم تنیده

در کتاب دکتر فتوحی، درست همین انواع با همین مطالب و همین تصویرها آمده، و شگفت آنکه به کتاب سیمپسون هم ارجاعی داده نشده است (فتوحی، ۱۳۹۱: ۲۷۵-۲۷۹). تنها تفاوت این است که سیمپسون از **جروم و همینگوی** نمونه آورده و در کتاب فتوحی، نمونه‌ها از احمد محمود و ابوالقاسم حالت است. شاید تفاوت ظاهری دیگری را هم بتوان برشمرد و آن اینکه، دو گونه‌ای که در کتاب سیمپسون زیر «جملات پیچیده» آمده، در کتاب سبک‌شناسی (۱۳۹۱) از هم تفکیک شده‌اند.

البته در این باره باید گفت که جریان ترجمه هم به‌خوبی صورت نگرفته است. به‌عنوان نمونه در صفحه ۲۷۷ زیر عنوان «سبک وابسته» بخش‌هایی از نظر سیمپسون به‌آسانی نادیده‌انگاشته شده است. با این توضیح که جمله‌های شرطی، تنهاگونهٔ «جملات وابسته» دانسته شده‌اند، در حالی که سیمپسون طیف گسترده‌تری از وابستگی میان دو جمله را مطرح کرده است^۴ (Simpson, 2004: 61).

نارسایی‌های ترجمه:

در موردی دیگر که کمابیش جزئی است، مؤلف رسم امانت را رعایت کرده و پس از ترجمه تحت‌اللفظی مطالب کتاب سیمپسون، به او ارجاع داده است. اما ترجمه، نامفهوم و پیچیده و در دو مورد، نادرست است: «سبک‌شناسان از دههٔ ۱۹۹۰ کشف ساختارهای شناختی را که خواننده در هنگام خواندن متون به کار می‌گیرد آغاز کردند. در انجام این

امر آنها روش‌های پیشرفته‌تر زبان‌شناسی شناختی و هوش مصنوعی را وام گرفتند. اصرار بر روش تحقیق در این قلمرو به پیدایی سبک‌شناسی شناختی و بوطیقای شناختی انجامید. در حالی که سبک‌شناسی شناختی با بهره‌گیری از روش‌های تحلیل می‌کوشد تا بیشتر مکمل باشد نه جای‌گزین، می‌کوشد تا تمرکز را از روی الگوهای متنی و نگارش به جانب الگوهای آشکاری میان ذهن بشر و فرایند خواندن می‌سازد سوق دهد» (فتوحی، ۱۳۹۱: ۱۹۲).

decade of the previous century, stylisticians began to redress the 'writerly bias' in stylistics. In the last by exploring more systematically the cognitive structures that readers employ when reading texts. In doing so, they borrowed heavily from developments in cognitive linguistics and Artificial Intelligence, and this new emphasis in research method saw the emergence of *cognitive stylistics* or *cognitive poetics*. While cognitive stylistics is intended to supplement, rather than supplant, existing methods of analysis, it does aim to shift the focus away from models of text and composition towards models (Simpson, 2004: 39). that make explicit the links between the human mind and the process of reading

ترجمه درست:

(۱) «سبک‌شناسی شناختی یا بوطیقای شناختی»، (فرق «و» با «یا» در رساندن مطلب، آشکار است).

(۲) سیمپسون گفته است: «سبک‌شناسی شناختی بر آن است که شیوه‌های تحلیل موجود را تکمیل کند، نه آنکه جایگزینی برای آنها ارائه دهد». که مشخص نیست عبارت «با بهره‌گیری از» از کدام عبارت انگلیسی ترجمه شده و مترجم را به اشتباه انداخته است. تفاوت معنایی دو ترجمه هم که آشکار است.

مورد نخست را می‌توان به‌عنوان سهو مترجم پذیرفت، اما مورد دوم ناشی از اشتباه و شتابزدگی در امر ترجمه است. چنین ترجمه‌ای فهم خواننده را مختل می‌کند. اگر مخاطب هیچ دریافتی از موضوع نکند، شگفت نیست، چرا که مترجم خود باید دریافت کاملی از موضوع مورد بحث داشته‌باشد تا بتواند حجمی از اطلاعات را به مخاطب منتقل کند.

کتاب سبک‌شناسی دکتر فتوحی، از جهت فرعی دیگری هم متأثر از کتاب سبک‌شناسی سیمپسون است؛ سیمپسون معمولاً در پایان هر فصل، زیر عنوان خلاصه (summary)، مطالب آن فصل را به‌طور چکیده آورده است؛ این شیوه فصل‌بندی، در کتاب سبک‌شناسی فتوحی هم دیده می‌شود.

پی‌نوشت:

* stylistics, Paul simpson, 2004 Routledge

** Email: alikiani@ut.ac.ir

1. These basic levels of language can be identified and teased out in the stylistic analysis of text, which in turn makes the analysis itself more organized. . . .

2. Verdonk

3. More specifically, Stubbs is concerned that the definition of stylistics offered by Peter Verdonk is far too timid because it essentially reduces stylistics to a supportive and thus secondary role. For Verdonk, the main (perhaps only) rationale for stylistics is its ability to provide greater linguistic precision

4. To form this pattern, subordinating conjunctions are used and these include *when*, *although*, *if*, *because* and *since*.

منابع

- فتوحی، محمود، ۱۳۹۱، سبک‌شناسی، تهران: سخن.

- _____ (به کوشش)، ۱۳۹۰، نامه نقد: مجموعه مقالات نخستین همایش ملی نظریه و نقد ادبی در ایران، تهران: خانه کتاب.

David L. Gugin (2007), "From Syntax to Schema", *Literature and Stylistics for Language Learners*, edited by Greg Watson, and Sonia Zyngier;

-Paul Simpson (2004), *Stylistics*, A resource book for students;

-Stubbs, M. (2004) *Stylistics: Oxford Introduction to Language Study* by Peter Verdonk. *Applied Linguistics* 25(1): 126-9;